

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 30-07-2020

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 03-09-2020

Araştırma Makalesi / Research Article

INTERNATIONAL JOURNAL OF VOLGA - URAL AND TURKESTAN STUDIES (IJVUTS), VOLUME 2, ISSUE 4, P. 276 - 291.

ULUSLARARASI İDİL - URAL VE TÜRKİSTAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (IJVUTS), CİLT 2, SAYI 4, S. 276-291.

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Aktarma Cümlelerinin

Karşılaştırılması

Emre TÜRKMEN¹

Özet

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi Türk dilinin Oğuz grubu Türk lehçelerindedir. Türkmen Türkçesi, Oğuz grubu Türk lehçelerinin doğu kolunda yer alır. Yazı dilinin Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesine nispetle daha geç dönemlerde oluştuğu bilinmektedir. Oğuz grubunu temsil eden Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi aktarma cümlesi üretiminde benzer yollar izlemektedir. Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinden belirlenen aktarma cümleleri; kurucu unsur, alıntıların aktarma cümlesine katılma şekli ve alıntıların cümle niteliği bakımından benzer dizilişler sergilemektedir. Öte yandan her iki lehçedeki aktarma cümlesi kuruluşlarında daha çok şekil bilgisel açıdan olmakla birlikte imla özellikleri bakımından farklılıklar görülmektedir. Aktarma cümlesi, Türkiye Türkçesinde iç içe geçme Türkmen Türkçesinde başkasına ait olma vurgularıyla iç içe birleşik cümle ve başkanıñ gepi (başkasının sözü) olarak adlandırılan cümle türüne karşılık gelmektedir. İlk örnekleri Orhun abideleri aracılığı ile belirlenebilen aktarma cümlesi kuruluşlarında aktarılan ya da alıntılanan iç cümle de aktarılan cümledir. Aktarma cümlesi ile yapı göz ardı edilmemekle birlikte bu yapıyı meydana getiren birimlerin işlevlerine aktarılan cümle ve aktarma cümlesi açısından odaklanılmaktadır. Bu çalışmada da aktarma cümlesi özellikleri bakımından Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi mukayese edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aktarma Cümlesi, Aktarılan Cümle – Alıntı, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi.

The Comparison of Reporting Clauses in Turkmenian Language and Turkish Language

Abstract

Turkmenian language takes place in East section of Oghuz Group of Turkic languages. It is known that as an official language Turkmenian was created later period compared to Turkish language and Azerbaijan language. Turkish and Turkmenian which belong to Oghuz Group of Turkic languages follow same ways to construction of reporting clause. The examples of reporting clause which taken from both languages show similar construction in respect to their constituent parts, construction properties, adjunction to main sentence and the properties of the sentence. On the other hand, reporting clause in Turkmenian is different from reporting clause in Turkish in a few ways. There are morphological and orthographical differences regarding the construction of

¹ Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: emreturkmen@ktu.edu.tr. ORCID: 0000-0001-8823-1310.

the reporting clause. The reporting clause is widely accepted as nested compound because of the classification of the sentences according to their structures in Turkish grammars. Unlike Turkish grammars, it is accepted as 'başganiñ gepe' due to the internal sentence of nested compound sentence in Turkmenian grammars. The term reporting clause will use as a label for these sentences in this study. The reporting clauses convey thoughts or statements in varied forms with quotations included. In reporting clause construction, the quotations and metaphrases correspond to the reported clause. This study compares reporting clauses in Turkmenian language to reporting clauses in Turkish language.

Keywords: Reporting Clause, Reported Clause - Quote, Turkish, Turkmenian.

1. Giriş

Avrasya merkez olmak üzere ilk metinlerinin VIII. yüzyıl itibarıyla belirlendiği Türkçe, VIII. yüzyıldan günümüze değişik kollara ayrılarak gelişmekte ve geniş bir coğrafyada konuşulmaktadır. Türkçenin sınıflandırılmasında fonetik, morfolojik ölçütlerin yanı sıra coğrafi, etnik adlandırmalardan yararlanılmaktadır. Bu sınıflandırmalarda Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi Türk dilinin Oğuz grubu Türk lehçelerinden kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki aktarma cümlesi kuruluşlarını belirleyip karşılaştırmaktır. Bu amaca yönelik her iki lehçeden aktarma cümlesi kuruluşları belirlenecektir. Belirlenen aktarma cümlesi örnekleri, cümle nitelikleri yönüyle mukayese edilerek ayrıntılandırılacaktır. Çalışmada ortaya konan bulguların karşılaştırmalı söz dizim çalışmalarına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin söz dizimsel bakımdan karşılaştırıldığı makale ve tez kapsamında yapılmış çalışmalar mevcuttur. Biray ve Biray (1999), kelime grupları ve cümle yönünden Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesini karşılaştırır. Çalışmada kelime grupları Muharrem Ergin'in tasnifi esasında belirlenirken cümleler yüklem diğer öğelerle ilişkisi bakımından değerlendirilmiştir. Sis (2007), Türkmen Türkçesinde bağlama edatlarıyla kurulan cümle örneklerini anlam, kuruluş ve işlevlik açısından Türkiye Türkçesiyle karşılaştırır. Dinar (2014), Türkiye Türkçesinde 'cümle dışı unsur' ile ilgili farklı değerlendirmelere yer verdikten sonra Türkmen Türkçesi ile karşılaştırarak bu unsurun benzer ve farklı yönlerini inceler. Bununla birlikte *Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi* adlı tezinde Dinç (2014), Türkiye Türkçesinin söz dizimi çalışmalarındaki bakış açısı ile Türkmen Türkçesinin söz dizimini kapsamlı şekilde ele almıştır. *Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi* adlı tezinde Şenol (2018) ise cümle ve unsurları, kelime grupları ve cümle türleri bakımından Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesini karşılaştırmıştır.

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Aktarma Cümlelerinin Karşılaştırılması adlı bu çalışmada ise Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi aktarma cümlesi sınırlılığında karşılaştırılacaktır. Öncelikle her iki lehçedeki cümle, aktarma cümlesi kavramlarına ana

hatlarıyla değinilecek ardından belirlenen aktarma cümlelerinin benzer ve farklı özellikleri mukayese edilecektir.² Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde aktarma cümleleri; alıntının aktarma cümlesine katılma şekli, alıntının bağlı bulunduğu aktarma cümlesindeki söz dizimsel görevi ve son olarak cümle niteliği bakımından alıntı cümleleri incelenecektir. Dolayısıyla yüklem merkezinde değerlendirilmeyle cümlenin kurucu unsurları esas alınacaktır. Kelime grupları üzerinde ayrıca durulmayacaktır.

2. Cümle

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi sınırlılığında Türk dilinin söz dizimsel niteliklerini yansıtan cümle³ kavramına bakıldığında birbiriyle farklılaşmayan adlandırmalar görülmektedir. Türkçe Sözlük'te “Bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi, tümce” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2011: 474) şeklinde tanımlanan cümlenin yargı bildiren tek bir *kelime* ya da *kelime dizisi* olduğuna vurgu yapılmaktadır. Cümlenin tümce adıyla olmak üzere *dizi* terimi etrafında izah edildiği bir diğer tanımda söz konusu diziyi meydana getiren öğelerden de söz edilmektedir: “Bir durumu, yargıyı, olguyu bildirmek üzere, özne, tümleç ve yüklem adı verilen öğelerden oluşan sözcük dizisi.” (Çotuksöken, 2012: 214). Öte yandan kimi cümle tanımlarında dizi teriminin yerini *grup* terimi alır. Korkmaz (1992: 32), cümleyi “Bir fikri, bir duygu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir hüküm halinde anlatan kelime grubu.” şeklinde tanımlarken onun kelime grubu olduğuna vurgu yapar. Kimi tanımlamalarda ise kelime grubu terimi yerini *sözcük dizilişi* terimine bırakır. Hengirmen (2009: 92), herhangi bir bilgiyi aktaran sözcük dizilişlerine cümle adını vermektedir: “Bir bilgiyi, isteği, gerekliliği, koşulu başka sözcüklerle yapısal bağlantılar kurmadan aktaran sözcük dizilişi.” (Hengirmen, 2009: 92). Türkiye Türkçesinde cümlenin; dizi, kelime grubu, sözcük dizilişi kavramları etrafında tanımlandığı

² Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kapsamında seçilen yazınsal metinler ile çalışmanın örnekleme oluşturulmuştur. İlgili metinlerde aktarma cümlesi özelliği gösteren cümleler taranarak belirlenmiştir. Taranan eserlerin gösteriminde şu kısaltmalar kullanılmıştır: Türkmen Türkçesindeki eserler için, **E** - Ependi, **G** - Goca (Ak Yelken içinde), **GG** - Gopuzlıca Gız (Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11 içinde), **GY** - Gerçek Yigit (Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11 içinde), **MU** - Mehir Uçgunları (Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11 içinde), **MYBG** - Men Yerimde Bolup Görün (Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11 içinde), **ŞB** - Şükür Bağşı, **ŞBGUI** - Şol Bir Gezek Uçan İt (Ak Yelken içinde), **THM** -Türkmen Halk Masalları ve **TM** - Türkmenische Märchen; Türkiye Türkçesindeki eserler için **AS** – Araba Sevdası, **BKPG** - Bir Kaya Parçası Gibi (Son Kuşlar içinde), **BT** - Bekir ile Tekir (Çağlayanlar içinde), **DÇ** - Dondurmacının Çırağı (Son Kuşlar içinde), **H** - Huzur, **KPK** – Kaçamak, Papağan, Karabiber (Lüzumsuz Adam içinde), **LA** - Lüzumsuz Adam, **M** - Murtaza, **MB** - Mahur Beste, **Ş** – Şık, **YK** - Yarayı Kanatan (Çağlayanlar içinde).

³ Cümlenin diğer Türk lehçelerindeki karşılıkları şöyledir: “Az.: *cümlä*; Tkm.: *sözlem*; Gag.: *cümlä*; Özb.: *gap ~ cumla*; Uyg.: *cümlä*; Tat.: *cömlä*, Bşk.: *höyläm*; Kmk: *cumla*; Krç.-Malk.: *aytm*; Nog.: *yıyma*; Kzk.: *söylem*; Krg.: *süylöm*; Alt.: *ermek*; Hks.: *predlojeniye*; Tuv.: *tomak*; Şor.: **erbek*; Rus.: *predlojeniye*” (Gürsoy-Naskali, 1997: 28).

tek bir kelimenin de cümle olabileceğinden bahsedildiği görülmektedir. Türkmen Türkçesi kapsamındaki çalışmalarda ise cümle *sözlem* terimi ile karşılanır (Azimov ve Baylıyev, 1941; Hamzayev vd. 1962; Tekin vd., 1995; Sarı ve Güder, 1998).⁴ Azimov ve Baylıyev (1941: 3), sözlemi şöyle tanımlar: “Gutaran bir pikiri añladyan sözler yığındısına ya söze sözlem diyilyär” (*Tamamlanmış bir düşünceyi anlatan kelimeler toplamına ya da kelimeye cümle denir). Hamzayev vd. (1962: 607) ise sözlem için şu tanıma yer verir: “Grammatik ve intonaiya taydan formalaşan sözleriñ düzümi ya-da gutaran pikiri añladyan yeke bir söz, cümle.” (*Dil bilgisi ve vurgu bakımından belli bir biçim hâlini alan sözcüklerin dizimi ya da tamamlanmış bir düşünceyi anlatan tek bir kelime, cümle). Bir diğer cümle tanımında Sarı ve Güder (1998: 35), “*Sözlem*, gutarılan oy-pikiri añladyan bir söz ya-da sözler yığındısıdır.” (Cümle, bitmiş olan bir düşünceyi veya bir fikri anlatan tek kelime veya kelimeler dizisidir.) der. Clark (1998: 492) da benzer şekilde cümlelerin tek bir kelimedenden oluşabileceğinden söz eder. Ona göre tam bir düşünce ve vurguyu ifade eden tek bir kelime de cümledir. Türkmen Türkçesindeki sözlem (cümle) tanımlarının Türkiye Türkçesi kapsamındaki tanımlardan yaklaşım olarak çok da farklı olmadığı görülmektedir. Burada da cümle; dizim, dizi terimleri ile açıklanmakta, birden çok kelimenin cümle olabileceği gibi tek bir kelimenin de cümle niteliği taşıyabileceği belirtilmektedir.

3. Aktarma Cümlesi

Türkiye Türkçesinde cümle türleri genellikle yüklem temel alınarak belirlenmektedir. Yargı sayısının esas alındığı yapılarına göre cümlelerde genellikle basit ve birleşik cümle ayrımı yapılmakta, birleşik cümle alt başlığında iç içe birleşik cümle türünden söz edilmektedir (Aktan, 2016: 126; Ergin, 2013: 406-407; Erkul, 2007: 65; Karaağaç, 2009: 198). İç içe birleşik cümle bahsinde de aktarma cümlesi örneklerine yer verilmektedir. Aktarma cümlesi adlandırması ise iç içe birleşik cümle türünün işlevsel bir karşılığıdır. Burada yapıdan çok alıntı ve aktarma durumu ön planda tutularak düşünülen ya da söylenen ifadenin çeşitli biçimlerde aktarıldığı kuruluşların aktarma cümlesi adıyla değerlendirilmesi söz konusudur. Buna göre alıntı ve aktarmalar, aktarılan cümle; alıntı ve aktarmaların bağlı bulunduğu ya da yer aldığı cümle kuruluşları ise aktarma cümlesidir.

Türkiye Türkçesinde aktarma cümlesi terimi ile bir cümle türünün karşılandığı sınırlı sayıdaki çalışmanın varlığı dikkati çeker. Coşar (1997), tek bir yargı taşıyan cümleleri “düz kuruluşlu cümle”, birden çok yargı taşıyan cümleleri “karma kuruluşlu cümle” olarak bölümlendiği

⁴ Türkmen Türkçesinin cümle bilgisi ile ilgili diğer kaynakları için bk. Karayanık (1999); Dinç (2013).

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir Adlı Eserindeki Cümlelerde Unsur Dizilişi ve Kuruluş İlişkisi* adlı tezinde aktarma cümlelerini karma kuruluşlu cümle başlığı altında inceler. Coşar (2006) da *Üç Çay Risalesi* adındaki çalışmada belirlenen aktarma cümlesi kuruluşlarının unsur dizilişlerine yer vermektedir. Türkmen (2018) ise terim, tanım ve tasnif yönünden aktarma cümlelerini inceleyerek aktarılan cümlenin ana cümleye katılma biçimlerinden söz eder.

Türkiye Türkçesine benzer şekilde Türkmen Türkçesinde de cümle *sözlemiñ gurluşına görä* (cümlenin yapısına göre) *yönekey* (basit) ve *goşma* (birleşik) cümle şeklinde bölümlendirilir (Sarı ve Güder, 1998: 51-52). Burada iç içe birleşik cümlenin bire bir karşılığı bulunmazken bu tür cümleler için iç cümle esas alınarak *başganıñ gepi* (başkasının sözü) adlandırması yapılmaktadır (Şenol, 2018: 361). Ancak Türkmen Türkçesi üzerine yapılan kimi çalışmalarda Türkiye Türkçesindeki genel kabul doğrultusunda ilgili cümlelerin iç içe birleşik cümle olarak adlandırıldığı görülür. “Adından da anlaşılacağı üzere iç içe birleşik cümlede iki cümle iç içe girmiş durumdadır. Bunlar, çok defa birbirinden tırnak (‘’) işaretiyle ayrılır. Ana cümle, sonda bulunur. Yan cümle, ana cümlenin bir ögesi durumundadır.” ifadesiyle Kara, iç içe birleşik cümle adlandırmasını kullanır ve söz konusu cümlelerde tırnak işaretinin kullanımına dikkat çekerek şu örneklerle yer verir:

“Söyyäärin!” diydim. “ ‘Seviyorum’ dedim”.

“Söygi kördür” diydi. “ ‘Sevgi kördür’ dedi”.

“Besdir, beyle bakma” diydiñ.” “ ‘Yeter, böyle bakma’ dedin.”

Ol “Ähli zaadıñ özeni söygidir” diydi. “O, ‘Her şeyin özü sevgidir’ dedi” (2001: 62).

Öte yandan Türkmen Türkçesinde *sıralama* ve *yan tümce* ile bağlama olmak üzere iki tür cümle birleşiminden söz eden Hanser, sıralı tümcelerin dil bilgisel açıdan bağımsız olmakla birlikte bağlaçsız ya da bağlaç ile birbirine bağlandıklarını, yan tümcelerin ise temel tümcenin konuşma parçalarının karmaşık temsilcileri olduğunu belirtir. Yan tümceler bahsini *nesne tümceleri*, *niteleme tümceleri*, *durum tümceleri*, *karşılaştırma tümceleri*, *zaman tümceleri*, *neden tümceleri*, *amaç tümceleri*, *şart tümceleri*, *kabul tümceleri*, *yer tümceleri*, *sonuç tümceleri* ve *özne tümceleri* alt başlıklarına ayırır. Bu başlıklar arasında nesne tümceleri adı altında verilen şu örneklerde aktarma cümlesi özelliği gösteren cümleler yer alır:

näme maksat bilen gelendigimi aytdım “Ne amaçla geldiğimi söyledim.”

“Sen kim? Sen kim?” - diyip gıgırdı. ““Sen kimsin? Sen kimsin?”” diye bağırdı”

Men işçi – diyip, öz gursagina urdı. “Ben işçiyim” deyip kendi göğsüne vurdu” (2003: 187-188).

Aktarma cümlesinin ele alınışına her iki lehçe özelinde bakıldığında Türkiye Türkçesinde az sayıdaki çalışmanın *aktarma cümlesini* bir cümle türü olarak işlediği, genel olarak bu tür cümle birliklerinin iç içe birleşik cümle adıyla ele alındığı görülür. Türkmen Türkçesinde de *aktarma cümlesi* adında bir cümle türü olmadığı, başkasının sözü adı altında aktarma cümlesi örneklerine yer verildiği görülür. Bunun yanında cümlelerin birbirine bağlanmasının ele alındığı bahislerde “alıntı” adında ya da “yan tümceler” bahsinde *nesne tümcesi* adında aktarma cümlesi örneklerine değinilmektedir. Değinilen örneklerde tırnak işareti ya da kısa çizgi gibi bazı işaretlerin kullanımından söz edilmesi de ayrıca dikkati çekmektedir.

4. Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde Aktarma Cümleleri

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde *de-* fiili ve bu fiilin türevlerinin yüklem olduğu aktarma cümlesi kuruluşları ortaklık gösterir.⁵

- Ependi, menin tıllarımı gaytarıp ber! - **diyipdir**. (E: 7).

*Hoca, benim altınlarımı geri ver **demiş**.

Dudaklarıyla, gözleriyle gülererek bir küçük temenna ile “Teşekkür ederim.” **dedi**.
(YK: 54).

Türkiye Türkçesinde daha çok *söyle-* fiilinin yüklem olduğu dolaylı aktarma cümleleri, Türkmen Türkçesinde *ayt-* fiili ile kurulmaktadır.

Eli yaraglı üç adamın töverekde aylanıp av gözleyänini **aytdı** (ŞBGUI: 301).

*Eli silahlı üç adamın etrafta dolaşarak av aradığını **söyledi**.

Mümtaz, bir arkadaşına söz verdiğini, çocuğun hala gelmediğini **söyledi**. (H: 130).

Kimi aktarma cümlelerinde alıntılar bağlı buldukları cümlenin yüklemine farklı fiilimsiler aracılığıyla katılmaktadır. Türkiye Türkçesinde alıntılar genellikle *de-* fiilinin zarf-fiil eki almış *diye* türevi ile ana cümle yüklemine bağlanırken Türkmen Türkçesinde bu görev aynı fiilin *-Xp* zarf-fiil ekli *diyip* türevi ile karşılanır.

Sen şetdalımı getiryärkäñ kimde bolsa biri eliñden aldımı? **diyip** soran (TM: 17).

⁵ Bu bölümdeki örneklerde ilk olarak Türkmen Türkçesinden aktarma cümlesi örneği, ilgili örneğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı ardından Türkiye Türkçesinden benzer nitelikteki aktarma cümlesi olacak şekilde bir sıralama takip edilmiştir. Türkmen Türkçesinden belirlenen aktarma cümlelerinin başında * işaretine yer verilen Türkiye Türkçesi karşılıkları tarafımızca çevrilmiş, diğerlerinde ise Türkiye’de yayımlanan çalışmalardaki çevriler esas alınmıştır.

*Sen şeftaliyi getiriyorken herhangi biri elinden [şeftaliyi] aldı mı diye sormuş.

“Namussuzum,” **diye** söyleniyordu (KPK: 59).

Yukarıdaki aktarma cümlelerinde *de-* fiili üzerine getirilen zarf-fiil eklerinin farklı olduğu görülmektedir. Türkmen Türkçesindeki *-Xp* zarf-fiil ekinin işlevlerinden biri de eklendiği fiille kalıplaşarak birtakım edat ve zarf türetebilmesidir (Türkmen, 2017: 613). Türkiye Türkçesinde bu ekin karşılığı *-A* ünlü zarf-fiil ekidir.

Bir aktarma cümlesi kuruluşundaki dil bilgisel unsurların yanında o kuruluşun yazıda gösteriminde kullanılan noktalama işaretleri de önemlidir. Finnegan (2011: 43-44) tırnak işareti, konuşma işareti veya virgül gibi kabul edilen işaretlerle alıntılanan söz ve seslerin diğer söz ve kelimelerden ayrılabilceğini, bu tür işaretlerin başkalarının söz ve seslerinin gösterilmesinde açık ve tartışmasız bir yol olduğunu söyler. Türkiye Türkçesinde aktarma cümleleri için tırnak işareti ya da konuşma çizgisi kullanılmaktadır (Kornfilt, 1997: 3). Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki aktarma cümlesi kuruluşlarına bu açıdan bakıldığında dolaysız aktarımların tırnak işareti ile gösteriminin benzer olduğu görülür. Tırnak işareti kullanımının dışında Türkmen Türkçesinde doğrudan aktarımların kısa çizgi⁶ işaretleri arasında gösterilişi ayrıca dikkati çeker. Türkmen Türkçesinde iki kısa çizgi işareti arasında aktarılan cümlenin gösterilmesi Türkiye Türkçesinden farklıdır. Türkiye Türkçesinde konuşma çizgisinden sonraki alıntı cümlesinin bitimine virgül konur (Yazım Kılavuzu [TDK], 2012: 29).

- Şeyle, Cennet can... - diyip, bir zat aytcak yalı etdi-de, birhili diñirgendi. Birdenem - **Öyüñüzde hiç kim yok gerek?** - diyip söhbetdeşiniñ yüzüne seretdi (MU: 113).

*- Şöyle Cennet can... diye bir şey diyecek oldu, bir süre durakladı. Birden - Evinizde hiç kimse olmasa gerek? - diyerek sohbettaşının yüzüne baktı.

Yigitleriñ hemmesi birden: - **Biziñ şayımız tutulğıdır** - diydiler (ŞB: 31).

*Yiğitlerin hepsi birden: - Bizim hazırlığımızı tamamıdır, - dediler.

— Tam burnumuzda, dedi Vasili (BKPG: 41).

— Kim bilir ne dalgan vardır, diyorlar (LA: 9).

Bir aktarma cümlesinde aktarılan cümleye karşılık gelen alıntı, bağlı bulunduğu cümlenin bir unsuru ya da unsurunun bir parçası olabilmektedir. Bu nitelik Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde benzerdir.

⁶ Clark (1998: 453), Türkmen Türkçesinde dolaylı aktarımdan farklı olarak dolaysız aktarım cümlelerinde alıntıya karşılık gelen aktarılan cümlelerin tırnak işaretleri ya da kısa çizgiler arasında gösterildiğinden söz eder ve şu örnekler yer verir: “*Hanı görelı, sınanışıp görsem, ir saat çıksa, yanına gelerin*” **diydi.**;- *Muña düşünyärmin?* - **diyyär.**; *Anık bilemok, yöne takmınan baş yüz manat dağı bar* **diydi.**

- Aktarılan cümle, nesne görevindedir:

- **Ependi, benim tıllarımı gaytarıp ber!** - diyipdir. (E: 7).

*Hoca, benim altınlarımı geri ver demiş.

İşiğindeki gıza: “**Yokardan sorasalar, men ob’ekte gidendirin**” diyer (MYBG: 274).

Kapısındaki kıza: “Yukarıdan sorarlarsa ben yemeğe gidiyorum”, der.

Bekir, aralıksız: “Uğurlar olsun!” diyordu. (BT: 202).

- Aktarılan cümle, nesne unsurunun bir parçasıdır:

Ol indi Batıra cogap bermeli boldı. “**Sag boluñ**” diymegi hiç kimi kanagatlandırmayardı ahırın (ŞB: 27).

*Şimdi Batır’a cevap verecek oldu. “Sağ olun!” demesi hiç kimseyi tatmin etmedi.

Baba Predriks şaşkın şaşkın garsonların yüzlerine diktiği nazarlarıyla “**hainler!.. bu rezaleti bu kadar müşterinin önünde beni maskara etmek için kasden mi yaptınız?**” demek istediği anlaşılıyordu (Ş: 31).

- Aktarılan cümle, yer tamlayıcısı unsurunun bir parçasıdır:

“**Om nähili görjärsiñiz?**” diyenine biri hem cogap bermekçi bolmadı (ŞB: 32).

*“Bunu nasıl buluyorsunuz?” demesine birisi dahi cevap vermek istemedi.

Aklına hiçbir kötülük gelmedi Âkile Hala’nın. Gelmese de, “**Abe ne için bakmazsın işçegizine de yarıştırsın çene oğlanlara?**” demekten kendini alamayacaktı ya, elinde futbol topuyla Murtaza’nın büyük oğlu Hasan’ı görünce, Zehra’yı unuttu (M: 66).

- Aktarılan cümle zarf tümleci görevindedir:

“**Yağıb-a bilipdir, gurbanı gitdigim**” diyip, yüregini diline aldı (G: 379).

*Yağmış da yağmış kurban olduğum diyerek kalbindekini dillendirdi.

Altı aydan beri kaderin sillesi altında kendini kaybeden ve bir türlü öfkelenmek kudretini kendinde bulamayan Molla, birdenbire kızarak oğluna: “**Ellerini çamaşır yıkar gibi ovuşturmadan anlat.**” diye bağırdı. (MB: 36-37).

- Aktarılan cümle zarf tümleci unsurunun bir parçasıdır:

Berkeli “**İne, puluñ eyesi tapıldı**” diyen yalı edip, Atabayıñ yüzüne seretdi (GY: 217).

Berkeli, “işte paranın sahibi bulundu.” der gibi Atabay’a baktı.

Sonra arkadaşına hiçbir şey söylemeden “**Zararı yok, bana ne**” der gibi oldukça rahat bir işaret yaptı (DÇ: 125).

- Aktarılan cümle yüklem unsurunun bir parçasıdır:

Emma bir güyç ızından itklep, “**Ilga, ılga, yet**” diyen yalıdı. (GG: 164).

Fakat, bir güç ardından itekleyip, “Koş, koş, yetiş” diyor gibiydi.

Bu bakışın anlamı, “**Keşfi Bey! Sen o arabaya hiç de yakışmıyorsun!**” demek miydi? (AS: 16).

Aktarma cümlelerindeki aktarılan cümleye karşılık gelen alıntılar; bağlı cümle, sıralı cümle, şartlı birleşik niteliğinde yer alabilir. Bu nitelik Türkmen Türkçesi ve Türkçesinde benzerdir.

- Aktarma cümlelerinde alıntıyı meydana getiren cümleler bağlı cümle niteliğindedir:

Meni iyeceğini bilyärin veli, iymeziñden ozal meniñ çın adımı bir tut-da diyen. (THM: 64).

Beni yieceğini biliyorum fakat yemeden önce benim esas adımı söyle demiş.

Edmon yine ağzını kapıya yanaştırıp dedi ki: “**Todori! Öldün mü? Yoksa hâlâ sağ mısın?**” (Ş: 37)

- Aktarma cümlelerinde alıntıyı meydana getiren cümleler sıralı cümle niteliğindedir:

Biziñem bir palvanımız bar, sonuñ bilen göreşip bilermiñ diyyärler (TM: 34).

*Bizim de bir pehlivanımız var, onunla güreşebilir misin [diye] soruyorlar.

Pembe Hanım da atıldı: “**Ben sizin yerinizde olsam şimdi Gülistan’ı bulur, bu dinsiz doktoru imana getirmeyi ona bırakırdım.**” diyordu. (YK: 56).

- Kimi aktarma cümlesi kuruluşlarında alıntılar aralarında şartlı birleşik cümle niteliğinde cümlenin bulunduğu sıralı cümlelerden meydana gelebilir:

Yaş gelniñ “**İl-gün görse nâme diyer oğlan**, seniñ akılıñ bir yerindemi?!” diyip, karşılık görkezmeği hem onu rayından gaytarıp bilmedi (G: 384).

*Genç gelinin “El âlem görürse ne der, oğlan? Senin aklın yerinde mi?” diye karşı çıkması da onu düşüncesinden caydramadı.

Bunu ona Hırka-ı Şerif’teki dergâhına devam ettiği bir şeyh öğretmişti. “Kendi eliyle çalışmak ruhu tasfiye eder, insanı Allah’a yaklaştırır. **Dikkatini elindeki işe verirsen temiz kalırsın**” demişti. (MB: 146).

5. Sonuç

Cümle, Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde benzer yaklaşımlarla tanımlanmaktadır. Her iki lehçede de cümle (sözlem); dizim, dizi terimleri ile açıklanmakta, birden çok kelimenin cümle olabileceği gibi tek bir kelimenin de cümle niteliği taşıyabileceği belirtilmektedir. Cümle tanımlamalarındaki ortaklığın yanında aktarma cümlesi üretimine bakıldığında her iki lehçede benzer ve farklı özelliklerden söz etmek mümkündür. Aktarma

cümlesi kuruluşlarında *de-* fiili ve bu fiilin türevlerinin yüklem olması Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinin benzer özelliklerindedir. Dolaylı aktarma cümleleri söz konusu olduğunda ise aktarma cümlesinin yüklemi farklılaşır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmen Türkçesinde *ayt-* fiili ve bu fiilin türevleri dolaylı aktarma cümlelerinin yüklemidir.

Gerek Türkmen gerekse Türkiye Türkçesinde aktarılan karşılık gelen unsur yapıca benzer katılma şekilleri sergiler. Aktarılan cümle herhangi bir bağlayıcı unsur olmadan aktarma cümlesinin ögesi olabildiği gibi fiilimsiler aracılığı ile aktarma cümlesinin ögesi olabilmektedir. Ancak alıntıyı yükleme bağlayan fiilimsiler her iki lehçede ortak değildir. Örneğin Türkmen Türkçesinde ünsüz zarf-fiil ekli (*diyip*) fiilimsiler alıntıları ana cümle yüklemine bağlarken Türkiye Türkçesinde ünlü zarf-fiil ekli (*diye*) fiilimsiler alıntıları ana cümle yüklemine bağlamaktadır.

Aktarma cümlesi üretiminde benzer unsurların varlığı her iki lehçede ayrıca dikkat çekmektedir. Aktarılan ya da alıntılanan bölüm nesne, zarf tümleci gibi bir unsurla temsil edilebildiği gibi nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve yüklem gibi birbirinden farklı unsurların bir parçasıyla da temsil edilebilmesi her iki lehçenin benzer özelliklerindedir.

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki kimi aktarma cümlesi kuruluşlarının bünyesindeki görevli unsurlar cümle nitelikleri yönüyle ortaklık taşıyabilmektedir. Aktarılan cümleye karşılık gelen görevli unsur bağlı cümle, sıralı cümle ve şartlı birleşik cümle gibi farklı cümle niteliklerinin biri ya da birkaçından meydana gelebilmektedir. Bu durum Türkçenin karma kuruluşlu ortak cümle üretimini göstermektedir.

Çalışmada ortaya konan bulgular, karşılaştırmalı sözdizimi alanındaki çalışmalar için yararlı olacaktır.

Taranan Eserler

Abasıyanık, S. F. (2014). *Lüzumsuz Adam* (2.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Abasıyanık, S. F. (2014). *Son Kuşlar* (4.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Allanazarow, A. (2008). *Ak Yelken (Powestler we Nowellalar)*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşriyat Gulluğu.

Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 11 (Nesir-Nazım), (1998). Ankara: Türkmenistan Türk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Durdyýewa, A. (2006). *Ependi*. Aşgabat: Türkmenistanın Milli Medeniyet “Miras” Merkezi.

- Ergun, M. ve Sakaoğlu, S. (1991). *Türkmen Halk Masalları*. Ankara: Kültür Bakanlığı
- Gürpınar, H. R. (2009). *Şık - Tutuşmuş Gönüller*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kemal, O. (2011). *Murtaza* (19.Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Müftüoğlu, A. H. (2005). *Çağlayanlar* (haz. Suat Batur). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Recaizade Mahmut Ekrem (2003). *Araba Sevdası* (haz. Erdoğan Mura). Ankara: Sinemis Yayınları.
- Reichl, K. (1982). *Türkmenische Märchen*. Bochum: Studienverlag Brockmeyer.
- Saryhanow, N. (2007). *Şükür Bağşy*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy
- Tanpınar, A. H. (2013). *Huzur* (20.Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2018). *Mahur Beste* (20.Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaynakça

- Aktan, B. (2016). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi* (2.Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Azimov, P. ve Bayliyev, H. (1941), *Sintaksis*. Aşgabat, Türkmenistan: Türkmen Döwlet Okuv-Pedagogik Neşir.
- Biray, H. ve Biray, N. (1999). Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Sentaks Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, 22-45.
- Clark, L. (1998). *Turkmen Reference Grammar*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Coşar, A. M. (1997). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir Adlı Eserindeki Cümlelerde Unsur Dizilişi ve Kuruluş İlişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Coşar, A. M. (2006). *Üç Çay Risalesi İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Çotuksöken, Y. (2012). *Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (2.Baskı). İstanbul: Papatya Yayınları.
- Dinar, T. (2014). Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde Cümle Dışı Unsur. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 33, 69-86.
- Dinç, S. (2013). Türkmen Türkçesi Üzerine Bir 'Kaynakça' Denemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2(1), 166-180.

- Dinç, S. (2014). *Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Erkul, R. (2007). *Cümle Metin Bilgisi* (2.Baskı). Ankara: Anı Yayınları.
- Finnegan, R. (2011). *Why Do We Quote? The Culture and History of Quotation*. Cambridge: Open Book Publishers.
- Gürsoy-Naskali, E. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamzayev, M. Y. vd. (1962). *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*. Aşgabat: Turkmenistan Ilımlar Akademiyası Dil Bilim İnstitutı.
- Hanser, O. (2003). *Türkmence Elkitabı* (çev. Zuhâl Kargı Ölmez). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:17.
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (3.Baskı). Ankara: Engin Yayınları.
- Kara, M. (2001). *Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)* (2.Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karayanık, S. (1999). Türkmence Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 7, 227-249.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London & New York: Routledge.
- Sarı, B. ve Güder, N. (1998). *Türkmencenin Grameri (III Sintaksis)*. Ankara: Türk Dünyası Gençleri'nin Mahtumkulu Yayın Birliği.
- Sis, N. (2007). Türkmen Türkçesinde Bağlama Edatlarıyla Kurulan Cümleler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 7(1), 129-136.
- Şenol, A. Ç. (2018). *Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.
- Tekin, T. vd. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük* (11.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2012). *Yazım Kılavuzu* (27.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkmen, E. (2017). Türkmen Türkçesinde -Xp Zarf-Fiil Ekinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri. *Kesit Akademi Dergisi*. 3(10), 607-620.

Türkmen, E. (2018). Türkçede Aktarma Cümleleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*. 4, 274-285.

Extended Abstract

Turkmenian language takes place in East section of Oghuz Group of Turkic languages. It is known that as an official language Turkmenian was created later period compared to Turkish language and Azerbaijan language. Turkish and Turkmenian which belong to Oghuz Group of Turkic languages follow same ways to construction of reporting clause.

The purpose of this study was to compare and contrast Modern Turkish and Turkmenian languages in terms of reported clause patterns. First of all, the terms of “sentence” and “reporting clause” were defined thoroughly in both dialects. Secondly, both the similarities and differences between certain reporting clause structures in each language were mentioned.

In both dialects a sentence is defined with similar approaches. In both languages, a sentence is explained with reference to syntax terms and it is accepted that a sentence can be composed of several words or just one word.

Reporting clause in Turkish has been examined as a type of “sentence” only in a handful of studies. Reporting clause has been usually studied under the “nested compound sentence” category. It has been observed that in the Turkmenian language, there is no such sentence type as “reporting clause”, instead the examples of this clause were called “others’ word”.

There are similarities and differences in terms of reporting clause in both dialects. Similarly, the verb of *de-* and its derivatives are used as predicates in both dialects in the construction of reported clause. On the other hand, when indirect reporting clauses are concerned the predicates differentiate between the two dialects. In Turkmenian, the verb of *ayt-* and its derivatives are used as predicates in indirect reporting clause.

Below given is an example about the verb of *de-* or its derivatives when they function as the predicates of reporting clause:

- Ependi, benim tıllarımı gaytarıp ber! - **diyipdir**. (E: 7).

*Hoca, benim altınlarımı geri ver **demiş**.

Dudaklarıyla, gözleriyle gülerik bir küçük temenna ile “Teşekkür ederim.” **dedi**.
(YK: 54).

Whereas in Turkish the verb of *söyle-* is used in the construction of indirect reporting clause, in Turkmenian such clauses are constructed with the verb of *ayt-*.

Eli yaraglı üç adamın töverekde aylanıp av gözleyänini **aytdı** (ŞBGUI: 301).

*Eli silahlı üç adamın etrafta dolaşarak av aradığını **söyledi**.

Mümtaz, bir arkadaşına söz verdiğini, çocuğun hala gelmediğini **söyledi**. (H: 130).

A quotation that corresponds to the reported clause in a reporting clause sentence can be a component of that sentence or a part of that component. This structure is similar in Turkish and Turkmenian.

- A reported clause can function as the object in the sentence:

- **Ependi, benim tıllarımı gaytarıp ber!** - diyipdir. (E: 7).

*Hoca, benim altınlarımı geri ver demiş.

Bekir, aralıksız: “Uğurlar olsun!” diyordu. (BT: 202).

- A reported clause can be a part of the object component:

Ol indi Batıra cogap bermeli boldı. “**Sag boluň**” diymegi hiç kimi kanagatlandırmayardı ahırın (ŞB: 27).

*Şimdi Batır’a cevap verecek oldu. “Sağ olun!” demesi hiç kimseyi tatmin etmedi.

Baba Predriks şaşkın şaşkın garsonların yüzlerine diktiği nazarlarıyla “**hainler!.. bu rezaleti bu kadar müşterinin önünde beni maskara etmek için kasden mi yaptınız?**” demek istediği anlaşılıyordu (Ş: 31).

- A reported clause can be a part of the indirect object:

“**Onı nähili görýärsiňiz?**” diyenine biri hem cogap bermekçi bolmadı (ŞB: 32).

*“Bunu nasıl buluyorsunuz?” demesine birisi dahi cevap vermek istemedi.

Aklına hiçbir kötülük gelmedi Âkile Hala’nın. Gelmese de, “**Abe ne için bakmazsın işçeğizine de yarıştırsın çene oğlanlara?**” demekten kendini alamayacaktı ya, elinde futbol topuyla Murtaza’nın büyük oğlu Hasan’ı görünce, Zehra’yı unuttu (M: 66).

- A reported clause can function as an adverb:

“**Yagıb-a bilipdir, gurbanı gitdigim**” diyip, yüregini diline aldı (G: 379).

*Yağmış da yağmış kurban olduğum diyerek kalbindekini dillendirdi.

Altı aydan beri kaderin sillesi altında kendini kaybeden ve bir türlü öfkelenmek kudretini kendinde bulamayan Molla, birdenbire kızarak oğluna: “**Ellerini çamaşır yıkar gibi ovuşturmadan anlat.**” diye bağırdı. (MB: 36-37).

- A reported clause can be a part of the adverb:

Berkeli “**İne, puluň eyesi tapıldı**” diyen yalı edip, Atabayın yüzüne seretdi (GY: 217).

Berkeli, “işte paranın sahibi bulundu.” der gibi Atabay’a baktı.

Sonra arkadaşına hiçbir şey söylemeden “**Zararı yok, bana ne**” der gibi oldukça rahat bir işaret yaptı (DÇ: 125).

The quotations that correspond to the reported clause in the construction of reported clause can appear as coordinate clause or conditional compound sentence. This feature is similar in both dialects.

- The clauses that make up the quotation in the reporting clause sentences are in the form of subordinate clause:

Meni iyceğini bilyärin veli, iymeziñden ozal meniñ çın adımı bir tut-da diyen. (THM: 64).

Beni yiyeceğini biliyorum fakat yemeden önce benim esas adımlı söyle demiş.

Edmon yine ağızını kapıya yanaştırıp dedi ki: “**Todori! Öldün mü? Yoksa hâlâ sağ mısın?**” (Ş: 37)

- The clauses that make up the quotation in the reporting clause sentences can be in the form of coordinate clause:

Biziñem bir palvanımız bar, sonuñ bilen göreşip bilermiñ diyyärler (TM: 34).

*Bizim de bir pehlivanımız var, onunla göreşebilir misin [diye] soruyorlar.

Pembe Hanım da atıldı: “**Ben sizin yerinizde olsam şimdi Gülistan’ı bulur, bu dinsiz doktoru imana getirmeyi ona bırakırdım.**” diyordu. (YK: 56).

In Turkmenian the display of reported clause between two hyphens is different than the display in Turkish. In Turkish, usually a comma is placed at the end of the quotation after the dash.

- **Şeyle, Cennet can...** - diyip, bir zat aytcak yalı etdi-de, birhili diñirgendi. Birdenem - **Öyüñüzde hiç kim yok gerek?** - diyip söhbetdeşiniñ yüzüne seretdi (MU: 113).

*- **Şöyle Cennet can...** diye bir şey diyecek oldu, bir süre durakladı. Birden - Evinizde hiç kimse olmasa gerek? - diyerek sohbettaşının yüzüne baktı.

— Kim bilir ne dalgan vardır, diyorlar (LA: 9).

Several similar characteristics strike out in the formation of reporting clause in both dialects. The reported or quoted part of a clause can be represented either with a component such as object or adverb, or with a part of different components such as indirect object, object or adverb. This is similar in Turkish and Turkmenian.

The findings obtained in this study will be useful in future studies in the field of comparative syntax.